

Библиографические ссылки

1. Калинин, С. А. Об исходных принципах преодоления концептуально-методологического кризиса в юриспруденции / С. А. Калинин // Право. ву. - № 5 (49). 2017. С. 17-23.
2. Калинин, С. А. Об основных направлениях преодоления концептуально-методологического кризиса в юриспруденции: парадигмально-субъектное измерение / С. А. Калинин // Право. ву. - № 1 (51). 2018. С. 5-11.
3. Шидловский, А. В. Назначение наказания по уголовному праву Беларуси / А. В. Шидловский. Минск : БГУ, 2015. 295 с.
4. Статут Великого княжества Литовского 1529 г. / под ред. К. И. Яблонскиса. Минск : Изд-во Акад. наук БССР, 1960. 254 с.
5. Статут Великого княжества Литовского 1566 года. М. : Изд. Имп. Моск. о-ва рос. истории и древностей, 1855. 242 с.
6. Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588 : Юбілейнае выданне / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Юрыдычны факультэт : транскрыпцыя тэксту падрыхтавана С. А. Балашэнка, Т. І. Доўнар, Л. Л. Голубевай. Мінск : Прынткорп, 2010. 612 с.
7. Курс уголовного права : в 5 т. Общая часть. Т. 1 : Учение о преступлении / С. В. Ананич [и др.] ; под ред. И. О. Грунтова, А. В. Шидловского. Минск : Изд. центр БГУ, 2018. 863 с.
8. Юхо, Я. А. Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі : вучэб. дапам. / Я. А. Юхо. Мінск : Універсітэцкае, 1992. 270 с.
9. Уголовный кодекс Республики Беларусь : принят Верх. Сов. БССР 29 дек. 1960 г.; введен в действие с 1 апр. 1961 г. (с изм. и доп. по сост. на 1 мая 1994 г.). Минск : Репринт, 1994. 208 с.
10. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета : в русск. пер. с параллельными местами и приложениями / по благославлению Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II. М. : Росс. библ. общ-во, 2005. - 1375 с.
11. Кодекс канонического права / науч. совет изд. : о. М. Арранц (SJ, предс.) [и др.] ; пер. с лат. А. Н. Коваль ; науч. ред. о. С. Тимашов. М. : Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. 624 с.

ПЕРАЕМНАСЦЬ У ВЫВУЧЭННІ ПАЛІТЫКА-ПРАВАВОЙ СПАДЧЫНЫ БЕЛАРУСІ: І. А. ЮХО, С. Ф. СОКАЛ

Л. Л. Голубева

*дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права юрыдычнага факультэта БДУ, кандыдат
юрыдычных навук, дацэнт,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, вул. Ленінградская, 8, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь
lyudmila.golubeva@mail.ru*

Разгледжана дасягненне прафесара І. А. Юхо ў распрацоўцы новага навуковага і навучальнага накірунку ў беларускай навуцы: гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Абаснавана, што прафесар С. Ф. Сокал з'яўляецца заснавальнікам беларускай навуковай школы гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі. Паказана пераемнасць у вывучэнні палітыка-прававой спадчыны беларускага народа на прыкладзе навуковай дзейнасці І. А. Юхо і С. Ф. Сокала.

Ключавыя словы: палітычныя і прававыя ідэі; навуковая школа гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі; пераемнасць у вывучэнні палітыка-прававой спадчыны.

CONTINUITY IN STUDYING POLITICAL AND LEGAL HERITAGE OF BELARUS: I. A. YUHO, S. F. SOKAL

L. L. Golubeva

*Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law of the Law Faculty of the
Belarusian State University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Belarusian State University, 8, Leningradskaya Str., 220030, Minsk, Republic of Belarus
lyudmila.golubeva@mail.ru*

The achievement of Professor I. A. Yukho in the development of a new scientific and educational direction in Belarusian science: the history of the state and law of Belarus. It is substantiated that Professor S. F. Sokol is the founder of the Belarusian scientific school of the history of political and legal thought in Belarus. Continuity in the study of the political and legal heritage of the Belarusian people is shown on the example of the scientific activities of I. A. Yuho and S. F. Falcon.

Keywords: political and legal ideas; scientific school of the history of political and legal thought of Belarus; continuity in the study of political and legal heritage.

Прафесар Т. І. Доўнар у сваіх навуковых даследаваннях правільна адзначае, што для належнага развіцця прававой навукі неабходны пэўныя ўмовы і падставы, і ў першую чаргу дзяржаўная стабільнасць, пераемнасць і традыцыйналізм у праве [1]. Аднак за апошнія 200 гадоў прававая сістэма ў Беларусі змянялася тройчы: спачатку даволі дасканалыя заканадаўства Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ), палітыка-эканамічным цэнтрам якога былі беларускія землі, было заменена расійскім, затым расійскае – савецкім, і нарэшце, савецкае – беларускім нацыянальным заканадаўствам. Усё гэта аказала значны ўплыў на эвалюцыю права і перашкаджала развіццю айчыннай гісторыка-прававой навукі, тым больш, што на пэўных гістарычных этапах кіруючыя вярхі тых дзяржаў, у склад якіх уваходзілі беларускія землі, не толькі не былі зацікаўлены ў даследаваннях гісторыі беларускага народа, але і забаранялі іх.

Адным з галоўных навукова-педагагічных дасягненняў І. А. Юхо (19.03.2021 – 29.07.2004) з’яўляецца распрацоўка новага навуковага і навучальнага накірунку ў беларускай навучы: гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Прафесар даследаваў паходжанне назваў «Беларусь», «Белая Русь», «Літва»; высветліў і даказаў, што статуты ВКЛ 1529, 1566, 1588 г., а таксама агульназемскія, абласныя і валасныя граматы мелі сваёй галоўнай крыніцай беларускае старажытнае права; даказаў, што статуты ВКЛ былі першымі ў Еўропе зводамі законаў (а не кодэксамі), створанымі на аснове мясцовага беларускага звычаёвага і пісанага права; даследаваў гісторыю паходжання дзяржаў на тэрыторыі Беларусі і ВКЛ; даказаў, што Крэўская 1385 г., Віленска-Радамская 1401 г., Гарадзельская 1413 г. і нават Люблінская 1569 г. уніі ВКЛ з Польшчай не прывялі да ліквідацыі ВКЛ і не парушылі яго адасобленасці і суверэннасці; абгрунтаваў сцвярджанне, што Рэч Паспалітая была канфедэратыўнай дзяржавай, у склад якой уваходзілі дзве суверэнныя дзяржавы: ВКЛ і Польшча, а пасля прыняцця Канстытуцыі 1791 г. Рэч Паспалітая павінна была пераўтварыцца ў федэратыўную дзяржаву. Даследаваў паўстанне 1794 г. пад кіраўніцтвам Т. Касцюшкі, яго беларускае паходжанне і ўдзел у барацьбе Злучаных Штатаў Амерыкі з Англіяй [2].

Не засталіся без увагі Прафесара і палітыка-прававыя погляды, якія выказваліся на тэрыторыі Беларусі ў розныя перыяды станаўлення і развіцця беларускай дзяржаўнасці.

Палітычная і прававая ідэя цесна звязана з жыццём грамадства, дзяржавы, яе палітыка-прававымі інстытутамі, з палітычнай і прававой рэчаіснасцю. Без іх вывучэння немагчыма дакладнае веданне гісторыі дзяржавы і права Беларусі, і, наадварот. Як правільна адзначае прафесар В. Ф. Шалькевіч, “ідэйны змест як поглядаў таго ці іншага мысліцеля, так і цэлага перыяду гісторыі палітыка-прававой думкі нельга зразумець без сувязі з гістарычнай эпохай, з сацыяльна-эканамічнымі адносінамі таго ці іншага этапа

гісторыі Беларусі” [3]. Менавіта кожнаму перыяду развіцця беларускай дзяржаўнасці, пачынаючы са старажытных часоў і заканчваючы сучаснасцю, адпавядае пэўны этап у станаўленні і развіцці палітычнай і прававой думкі Беларусі, жыццё і дзейнасць знакамітых асветнікаў, якія, у сваю чаргу, выказвалі ідэі наконт дзяржавы, права, палітыкі, заканадаўства.

Прафесар І. А. Юхо з’яўляецца аўтарам звыш 200 работ, сярод якіх, акрамя навуковых прац па гісторыі дзяржавы і права Беларусі, значнае месца займаюць і даследаванні па гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі. Так, у 1967 г., у журнале “Польмя” быў надрукаваны артыкул І. А. Юхо, у якім даследаваліся грамадскія і прававыя погляды Ф. Скарыны. Прычым, заслугой Прафесара з’яўляецца тое, што ён высветліў, што Ф. Скарына аказаў значны ўплыў і на распрацоўку Статута 1529 г. [4]. У далейшых даследаваннях І. А. Юхо таксама аналізаваў погляды Ф. Скарыны [5].

У 1968 г. у журнале “Польмя” быў надрукаваны артыкул І. А. Юхо, у якім аўтар прааналізаваў сацыяльна-палітычны трактат М. Літвіна “Аб нормах татар, літоўцаў і масквіцян” [6]. Даследаваў І. А. Юхо і дзейнасць і погляды першага рэктара БДУ У. І. Пічэты [7]. Шмат артыкулаў прысвечаны аналізу поглядаў Т. Касцюшкі, а таксама Л. Талстога [8; 9].

У 1989 г. І. А. Юхо напісаў абагульняючы артыкул наконт развіцця прававой думкі Беларусі [10].

Гэтыя ідэі асветнікаў, прааналізаваныя прафесарам І. А. Юхо, былі пазней даследаваны ў працах яго вучняў.

Так, у 1972 г. была абаронена дысертацыя С. Ф. Сокалам на суісканне навуковай ступені кандыдата філасофскіх навук на тэму “Социологическая и политическая мысль в Белоруссии во II половине XVI века”; у 1986 г. – С. Ф. Сокалам дысертацыя на суісканне навуковай ступені доктара юрыдычных навук на тэму “Политическая и правовая мысль в Белоруссии XVI – первой половины XVII века”; у 1985 г. – В. М. Сікорскім дысертацыя на суісканне навуковай ступені кандыдата юрыдычных навук на тэму “Прогрессивная общественно-политическая и правовая мысль в Белоруссии в первой половине XIX века”; у 1999 г. – А. Я. Лясковым дысертацыя на суісканне навуковай ступені кандыдата юрыдычных навук на тэму “Правовые и политические идеи в Беларуси в канцы XVIII стагоддзя” [2].

Найбольш поўна даследаванні палітыка-прававых ідэй, якія праводзіў І. А. Юхо, былі прадоўжаны ў працах прафесара С. Ф. Сокала (8. 1. 1943 – 8. 12. 2020) [6].

С. Ф. Сокал – выдатны беларускі навукоўца, вучоны-юрыст, гісторык права, філосаф, кандыдат філасофскіх навук, доктар юрыдычных навук, прафесар, заснавальнік навуковай школы гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі, заснавальнік Саюза юрыстаў Беларусі і першай у нашай краіне недзяржаўнай вышэйшай навучальнай установы – Беларускага інстытута правазнаўства. Пад яго кіраўніцтвам было абаронена больш 10 дысертацый на суісканне навуковай ступені кандыдата юрыдычных навук.

Упершыню ў беларускай навуцы С. Ф. Сокал даў ацэнку поглядаў і ўвёў у навуковы абарот працы Л. Сапегі, А. Волана, П. Раізія, Т. Цішкевіча-Скуміновіча; з улікам розных арыентацый палітыка-прававой ідэалогіі таго часу паказаў спецыфіку праваразумення Ф. Скарыны, С. Буднага, М. Смятрыцкага і інш. С. Ф. Сокал з’яўляецца аўтарам першага ў рэспубліцы навучальнага дапаможніка па гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі ў перыяд яе ўваходжання ў склад ВКЛ і Рэчы Паспалітай [11]. Таксама ім быў выдадзены і шэраг іншых навуковых прац [12]. Асаблівай увагі заслугоўвае яго праца “Кароткі агляд гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі (лекцыйны матэрыял)” (1999), у якой навукоўца паслядоўна разглядае станаўленне і развіццё палітыка-прававой думкі Беларусі са старажытных часоў да 1991 г. [13].

С. Ф. Сокал прапанаваў сваю ўласную перыядызацыю гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі, адрозную ад перыядызацый, прапанаваных іншымі навукоўцамі [13].

Так, па яго меркаванню ў развіцці палітычнай і прававой думкі Беларусі можна вылучыць наступныя перыяды (пры вызначэнні перыядызацыі ўзнікнення і развіцця палітычнай і прававой думкі Беларусі прафесарам С. Ф. Сокалам ў аснову быў пакладзены крытэрыі сацыяльна-эканамічнага жыцця дзяржавы, а таксама развіццё грамадства):

Палітычная і прававая думка Беларусі Сярэднявечча (старажытнай Беларусі) (IX – XII стст. – пачатак XIII ст.).

Палітычная і прававая думка Беларусі ў эпоху Адраджэння і Рэфармацыі (канец XV – XVI стст. – першая палова XVII ст.). XIII – XIV стст. і большая частка XV ст. – гэта прамежак часу, які не ўключаны ні ў які перыяд перыядызацыі, таму што, на думку прафесара С. Ф. Сокала, вельмі мала захавалася крыніц, з дапамогай якіх можна было б даследаваць і адлюстраваць палітычную і прававую думку прапушчанага перыяду.

Палітычная і прававая думка Беларусі перыяду Контррэфармацыі і феадальна-каталіцкай рэакцыі (другая палова XVII – сярэдзіна XVIII стст.).

Палітычная і прававая думка Беларусі эпохі Асветы (Асветніцтва) (другая палова XVIII – прыкладна трэць XIX стст.).

Палітычная і прававая думка Беларусі XIX ст. (больш чым дзве трэці стагоддзя).

Палітычная і прававая думка Беларусі пачатку XX ст., альбо перыяд беларускага адраджэння.

Палітычная і прававая думка Савецкай Беларусі і беларускага замежжа (1919 – 1991 гг.).

Сучасны перыяд – перыяд узнікнення і існавання незалежнай Беларусі.

І. А. Юхо ў сваіх даследаваннях адзначаў, што цікавай з’яўляецца і прапанаваная Ф. Скарынам класіфікацыя нормаў права ў залежнасці ад іх зместу. Усё земскае права Ф. Скарына падзяляў на права паспалітае (агульнае), якое, на яго думку, «от всех народов посполите соблюдается». Сюды ён адносіў, у асноўным, нормы так званага прыватнага права. Паводле свайго зместу, у гэта права ўваходзілі ўсе праваадносінны, незалежна ад іх зместу, калі яны ўзніклі паміж грамадзянамі. Другой галіной права ён лічыў міжнароднае права, ці, як ён яго называў «языческое», «от многих убо языков ухвалено ест, яко земель чужих мечем достование, градов и мест утверждение, послов без переказы отпущение, миру до часу прирченого выполнение, войны неприятелем своим оповедание». Трэцяй галіной ён лічыў царскае права, да якога адносіў нормы дзяржаўнага, фінансавага і часткова крымінальнага права. Паводле свайго зместу, царскае права было сходнае з вядомым у феадальнай Еўропе публічным правам [4; 5]. Акрамя гэтага, ён вылучаў яшчэ права «рицерское или военное, еже на войне соблюдается бывает», потым права «местское», г. зн. гарадское, а таксама права марское і купецкае.

Ф. Скарына выказваўся і па адным з найбольш важных пытанняў крымінальнага права — аб мэце крымінальнага пакарання. На яго думку, мэта заканадаўства — застрашыць злачынцу. Крымінальны закон выдаецца «для людей злых, абы боячися казни усмирили смелость свою и моци не имели иным ушкодити, и абы добрыи межи злыми в покои жити могли». Гэты погляд на нормы права як на галоўны сродак стрымліваць злачынцаў быў успрыняты некаторымі беларускімі юрыстамі.

І. А. Юхо правільна адзначаў, што многія прававыя ідэі, выказаныя Ф. Скарынам, знайшлі сваё практычнае прымяненне пры падрыхтоўцы статутаў ВКЛ 1529, 1566 і 1588 гг. [5].

С. Ф. Сокал працягнуў даследаванне палітыка-прававых поглядаў Ф. Скарыны і справядліва адзначаў, што Ф. Скарына з’яўляўся, па сутнасці, першым асветнікам Беларусі, які паставіў і разгледзіў праблему суадносін права і закону. Пры гэтым пад паняццем права ў яго выступала сістэма раннехрысціянскіх маральных нормаў, якія ствараюць яго ідэал – “прироженое право”. На аснове гэтых нормаў, на думку Ф. Скарыны, павінна будавацца сістэма нормаў “пісанага права”, гэта значыць існуючае

заканадаўства. Пры гэтым “прирожное право” выступала асноўным, зыходным у дачыненні да “пісанага права” [11].

У працах С. Ф. Сокала адзначана, што значным крокам наперад быў зварот Ф. Скарыны да ідэй народнага суверэнітэту, асабліва ў галіне праватворчасці. Не адмаўляючы пры гэтым ролю правадыроў, старэйшын, манархаў, Ф. Скарына разумеў працэс праватворчасці, як узаемадзеянне, супрацоўніцтва народа і ўлады, так як сцвярджаў, што існуючае заканадаўства ўзнікла шляхам “еже каждый народ своими старейшинами ухвалили суть подле, яко же ся им наилепей видело быти”. Мэты гэтай дзейнасці закладзены яшчэ ў вядомым са старажытных часоў прынцыпе агульнай карысці. Таму законатворчасць будзе паспяховай і карыснай толькі ў той дзяржаве, дзе законатворцы кіруюцца “соединением ласки и згодаю”. Ф. Скарына пашырыў свае патрабаванні да закону, каб той абавязкова быў “почтивый, справедливый, можный, потребный, пожиточный, подлуг приречения, подлуг обычаев земли, часу и месту пригожий, явный не имея в себе закрытости, не к пожитку единого человека, но к посполитому доброму написанный”. У гэтых словах, як адзначае прафесар С. Ф. Сокал, заключаецца яшчэ адна скарынінская палітыка-прававая ідэя – ідэя прыярытэту мясцовага (нацыянальнага) заканадаўства. Гэта ідэя адмаўляла імкненні царквы і некаторых рэакцыйных сярэдневяковых юрыстаў аб вяршэнстве рымскага, візантыйскага, нямецкага або іншага іншаземнага права. Дарэчы, прынцып першаснасці мясцовага права знайшоў адлюстраванне ўжо ў змесце Статута ВКЛ 1529 г. [11; 12; 13].

Аналізуе С. Ф. Сокал і класіфікацыю права, прапанаваную Ф. Скарынам. Ён адзначае, што становіцца значэнне ва ўмовах інтэнсіўнай дзейнасці па сістэматызацыі і кадыфікацыі заканадаўства ў Беларусі ў пачатку XVI ст., мелі ідэі Ф. Скарыны па класіфікацыі прававых нормаў. Па паходжанні і крыніцах Ф. Скарына падзяляў права на натуральнае і пісанае. Пісанае, у сваю чаргу, – на Боскае (“книги Моисеевы и святое Евангелие”), царкоўнае (“правила святых отец, на соборах (саборах) прописаные), “земские” (існуючае пазітыўнае права). Земскае права ўключала ў сябе нормы грамадзянскага і сямейнага права; нормы міжнароднага права; нормы дзяржаўнага, крымінальнага, гарадскога, марскога і гандлевага права [13].

С. Ф. Сокал прадоўжыў і даследаванне поглядаў М. Літвіна на дзяржаву, права, палітыку, заканадаўства, пачатае яшчэ ў свой час І. А. Юхо [6; 11; 12; 13].

М. Літвін з’яўляўся знакамітым гуманістам XVI ст. У сацыяльна-палітычным трактаце “Аб норавах татар, літоўцаў і масквіцян” (выдадзены ў 1615 г. на лацінскай мове). асветнік параўноўваў норавы, звычаі, традыцыі, законы, арганізацыю кіравання і суда ў татарскай, літоўскай і маскоўскай дзяржавах. Як правільна адзначае С. Ф. Сокал, М. Літвін у сваёй творчасці шырока выкарыстоўваў параўнальны метада. Моцную дзяржаўнасць ён звязваў з разумнасцю законаў, з мараллю штодзённага жыцця грамадства, са стабільнасцю сям’і. Адлюстраванне погляды тых, хто кіраваўся ў сваёй дзейнасці нацыянальнымі інтарэсамі ВКЛ. У трактаце М. Літвін узняў пытанні сацыяльна-палітычнага ўдасканалення грамадства, рэфармавання існуючых грамадскіх інстытутаў. Аснову гарманічнага грамадства ён бачыў у маёмаснай роўнасці, прытрымліваўся канцэпцыі ідэальнага правіцеля, справядлівага кіравання і правасуддзя. Грамадскія праблемы разглядаў з пазіцыі проціпастаўлення дрэнных і добрых звычаяў. Так, імкненням да багацця і раскошы проціпастаўляў самаабмежаванне, памяркоўнасць. Выступаў супраць заняволення адных людзей другімі. М. Літвін закрануў праблему сацыяльнай роўнасці перад законам. На яго думку павінен быць быць аднолькавы прынцып абкладання падаткамі простага чалавека і шляхціча: чым большая маёмасць, тым большым павінен быць падатак. Шмат месца ў трактаце адведзена пытанням удасканалення правасуддзя. Аноўнае з іх – ахова жыцця простага чалавека. Прынцып “кроў за кроў” павінен быць аднолькавы да ўсіх злачынцаў незалежна ад іх сацыяльнага становішча. Таму М. Літвін лічыў неабходным вызваліць працоўнае насельніцтва з-пад юрысдыкцыі феадалаў, а права на вынясенне смяротнай кары дазволіць толькі

вышэйшым судам. Прапаноўваў увесці агульнасаслоўныя суды. Звяртаюць увагу І. А. Юхо і С. Ф. Сокал на недахопы судовай сістэмы, якія вылучыў М. Літвін у сваім трактаце: адсутнасць апеляцыйных судов; адсутнасць галоснасці; хібы ў сістэме паказанняў сведак; адсутнасць нормаў судовай пісьменнасці. Асветнік XVI ст. падкрэсліваў, што сістэма непадзельнасці судовай і адміністрацыйнай улад, сумяшчэнне адной асобай некалькіх адміністрацыйных пасадак вядуць да страты самой ідэі справядлівасці і незалежнасці суда. М. Літвін крытыкаваў карыслівасць і распушту духавенства, падтрымліваў ідэю верацярпімасці, выступаў супраць умяшання каталіцкай царквы ў свецкія справы.

Праблемы, узнятыя М. Літвінам у трактаце, часткова былі вырашаны ў час судовай рэформы 1564 г. : удасканалена дзяржаўнае кіраванне і правасуддзе, удасканалена працэдура судовага разбору, створана апеляцыйная судовая інстанцыя – Трыбунал ВКЛ, падрыхтаваны кваліфікаваныя ўраднікі дзяржаўнага кіравання і суда. Некаторыя ідэі М. Літвіна атрымалі адлюстраванне ў статутах 1566 і 1588 гг. У прыватнасці, у Статут 1588 г. была ўведзена норма, якая ўстанаўлівала для шляхціча смяротную кару за забойства чалавека “простага стану” [6; 13].

Як вядома, сярод асветнікаў апошняй трэці XVIII ст. асаблівай папулярнасцю карыстаўся фізіякратызм. Прадстаўнікі фізіякратызму ў Беларусі сапраўднай крыніцай багацця лічылі зямлю, сапраўднай прадукцыйнай працай – земляробскую працу. Яны крытыкавалі прыгоннае права, якое стрымлівала развіццё сельскай гаспадаркі, прапаноўвалі розныя праекты адмены прыгонніцтва, даказвалі неабходнасць фермерскага спосабу вядзення сельскай гаспадаркі. прытрымліваліся тэорыі натуральнага права і дагаворнага паходжання дзяржавы. У сваіх працах Я. А. Юхо адзначыў, што “фізіякратызм – гэта таэрэтычная аснова рэфармавання грамадскага ладу ў краіне” [14]. С. Ф. Сокал больш увагі надаў аналізу гэтага накірунку ў развіцці палітыка-прававой думкі Беларусі. Так, навукоўца прааналізаваў працы і даследаваў погляды такіх фізіякратаў Беларусі як К. Багуслаўскі (1754-1819), І. Страйноўскі (1752-1815), І. Храптовіч (1729-1812), А. Тызенгаўз (1733-1785), І. Масальскі (1729 – 1794). С. Ф. Сокал адзначыў, што К. Багуслаўскі з’яўляецца аўтарам кнігі “Пра дасканаласць заканадаўства” (1786). Побач з натуральным правам як асновай справядлівага заканадаўства К. Багуслаўскі разглядаў чалавека як адзінства двух субстанцый – матэрыяльнай і духоўнай. Лічыў, што чым больш будзе адукаваным народ, тым дасканалей будуць яго законы. Ён абгрунтаваў неабходнасць канстытуцыйнай формы кіравання, крытыкаваў самадзяржаўе, як і І. Страйноўскі [13].

Прааналізаваўшы працу І. Страйноўскага “Навука аб прыродным і палітычным праве, палітычнай эканоміі і праве народаў” (Вільня, 1785 г., на польскай мове). С. Ф. Сокал адзначае, што асновай вучэння І. Страйноўскага, як і ўсіх тагачасных фізіякратаў, было вучэнне пра натуральны парадак і як вынік яго – натуральнае права. Натуральны парадак рэчаў ён разглядаў як адзінства фізічнага і маральнага парадку, г. зн. як сукупнасць законаў прыроды і грамадства. Людзі, на яго думку могуць быць шчаслівыя толькі праз глыбокае пазнанне і поўнае захаванне гэтага натуральнага права; адыход чалавека або грамадства ад дакладных і разумных законаў прыроды выклікае пакаранне – няшчасці, бедствы, беспарадкі і г. д. Натуральныя ж законы выяўляюць толькі натуральныя правы і абавязкі чалавека, да якіх належыць яго імкненне да самазахавання, задавальнення сваіх патрэб у ежы, адзенні, жыллі, прыладах працы. З натуральных правоў і абавязкаў асобнага індывіда ён выдзяляў сацыяльныя правы і абавязкі (вечныя і нязменныя правы асабістай свабоды, узаемнай дапамогі, прыватнай уласнасці).

Паводле І. Страйноўскага, ніхто не мае прва пазбавіць чалавека яго натуральнай свабоды. Ён павінен абараняць ад гвалту сваю ўласнасць і свабоду і, адпаведна, не рабіць замаху на чужую прыватную ўласнасць, не ўжываць сілы ў адносінах да іншых людзей, за выключэннем выпадкаў самаабароны. Прынцыпы натуральнага права ён разглядаў у

якасці крытэрыяў “ісціннасці” або “няправільнасці” таго ці іншага сацыяльна-палітычнага ладу.

I. Страйноўскі лічыў Бога творцам і першапрычынай прыроды. На яго думку назіранні за нябеснымі цэламі, даследаванні рознага роду стварэнняў, развагі пра будову чалавека вымушаюць чалавечы розум прызнаваць існаванне вышэйшага сілы і мудрасці.

Найбольш поўнае ўяўленне пра светапогляд I. Храптовіча, адзначаў С. Ф. Сокал, даюць яго творы: “Пра штогодняе аднаўленне краіны” і “Пра натуральнае права”. I. Храптовіч адзначаў аб наяўнасці ў грамадстве “натуральнага парадку”, які ўстанаўлівае правы і абавязкі ўсіх членаў грамадства. Для падтрымання такога парадку ў супольным жыцці заключаюцца дагаворы. Чым бліжэй закон да натуральнага права, тым больш ён справядлівы. У цэнтры ўсяго знаходзіцца чалавек з яго патрэбамі, інтарэсамі, правамі і абавязкамі. Паколькі задавальненне патрэб чалавека магчыма толькі ў грамадстве, то кожны павінен лічыцца з патрэбамі іншых членаў грамадства. Але людзі значна адрозніваюцца адзін ад аднаго сваім маёмасным становішчам. Як вынікае з натуральнага парадку рэчаў, кожны павінен працаваць на тым месцы, якое яму натуральна наканавана, не ікнучыся пранікнуць у закрытую для яго сферу.

Прагрэсіўным момантам ў яго вучэнні з’яўляецца тое, што маральны парадак ён ставіць у залежнасць ад фізічнага парадку прыроды. Маральныя законы, на яго думку, цалкам адпавядаюць таму, што карысна і неабходна чалавеку ў яго жыцці.

I. Храптовіч, як і ўсе фізіякраты грамадства разглядаў як натуральны арганізм, што складае частку прыроды, у якую ўваходзяць чалавек і яго маральныя прынцыпы. Калі ж чалавек не мае свабоды ці бяспекі або пазбаўлены ўласнасці ён становіцца ізгоем, бескарысным для сябе і грамадства. I. Храптовіч лічыў чалавека і яго здольнасці (перш за ўсе разумовыя) галоўным элементам вытворчасці. Гаспадарчымі рэформамі і вызваленнем сялян ад прыгоннай залежнасці I. Храптовіч абгрунтаваў магчымасць узнаўлення грамадства. Ён верыў, што пры належнай арганізацыі грамадскага жыцця ў адпаведнасці з патрабаваннямі “натуральнага права” ўзнікае магчымасць стварэння пастаянна растучай збыспечанасці і асветы для ўсіх [11; 12; 13].

A. Тызенгаўз з’яўляўся кіраўніком каралеўскіх эканомій у Беларусі і Літве. Па яго ініцыятыве ў 1760 – 1780 гг. побач з г. Гродна быў пабудаваны пррамыслова-культурны цэнтр з 85 будынкаў рознага прызначэння, што ўтварылі 3 асобныя зоны: адміністрацыйную, вытворчую і навучальную, якія пазней увайшлі ў межы г. Гродна. У прадмесцях г. Гродна A. Тызенгаўз заснаваў фабрыкі: суконную, шаўковую, збройную, а таксама завод жалезных і медных вырабаў.

Значную ўвагу надаваў A. Тызенгаўз і земляробству. З намерам пашырэння асветы ў краі A. Тызенгаўз заснаваў у г. Гродна кадэцкі корпус, гандлеваю, зямлямерную, медыцынскую і інш. школы. Заснаваў дзясяткі мануфактур, навучальных устаноў, стварыў і свой тэатр, у які запрашаў замежных артыстаў, музыкантаў, спевакоў. Для падрыхтоўкі ўласных артыстаў з прыгонных сялян ён стварыў тэатральную школу. У гэтай школе выкладаліся і агульнаадукацыйныя прадметы (пісьмо, арыфметыка, французская і італьянская мовы, маляванне). Выхаванцы гэтай школы пазней праславіліся ў польскім тэатры. На сцэне тэатра была пастаўлена камедыя “Севільскі цырульнік”. У 1775 – 1776 гг. ён арганізаваў першую друкарню ў г. Гродна [11; 12; 13].

Менавіта вывучэнне палітычных і прававых ідэй, якія выказваліся беларускімі мысліцелямі ў той ці іншай форме ў розныя перыяды развіцця беларускай дзяржаўнасці садзейнічае фарміраванню юрыдычнага мышлення, цвёрдага светапогляду, дапамагае бачыць перспектывы будучыні. Вывучэнне ўзнікнення і развіцця тэарэтычных палажэнняў аб дзяржаве, праве, палітыцы і заканадаўстве, якія выказваліся беларускімі мысліцелямі садзейнічае больш грунтоўным ведам галіновых дысцыплін.

Вывучэнне палітычных і прававых ідэй садзейнічае фарміраванню палітычнай культуры, нацыянальнай самасвядомасці, удасканалвае і абагачае навуковы

светапогляд, выхоўвае гуманізм і патрыятызм, а таксама садзейнічае ўсебаковаму духоўнаму развіццю асобы.

На сённяшні дзень існуюць працы, у якіх аналізуюцца палітычныя і прававыя погляды беларускіх асветнікаў са старажытных часоў да нашых дзён. Разглядаюцца ў цэлым асаблівасці развіцця кожнага перыяду палітычнай і прававой думкі Беларусі, а таксама погляды асобных яго прадстаўнікоў. Прычым думкі беларускіх мысліцеляў на палітыку, права, заканадаўства сугучны з сучаснымі ідэямі... Пачатак вывучэння гэтых ідэй быў пакладзены такімі знакамітымі навукоўцамі Беларусі як Я. А. Юхо і С. Ф. Сокал.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Доўнар Т. І. Самы дасканалы звод законаў Вялікага Княства Літоўскага // Статут Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага 1588 г. : да 430-годдзя выдання : зб. навук. арт. па матэрыялах канф. / Беларус. дзярж. ун-т ; рэдкал. : С. А. Балашэнка (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : БДУ, 2018. С. 3–11.
2. Памяць і слава: Іосіф Аляксандравіч Юхо. Да 90-годдзя з дня нараджэння / рэдкал. : С. А. Балашэнка [і інш.]. Мінск: БДУ, 2011. 175 с.
3. Шалькевіч, В. Ф. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі. Мінск: Маладзёжнае навуковае суполніцтва, 2002. 248 с.
4. Юхо, І. Грамадскія і прававыя погляды Скарыны // Польша. 1967. № 6. С. 175–180; Юхо, Я. Скарына, аўтару “Статута...” : [Аб удзеле Ф. Скарыны ў падрыхт. Статута Вялікага княства Літоўскага 1529 г. на беларус. мове] // ЛіМ. 1991. 24 мая (№ 21). С. 15.
5. Юхо, Я. А. Скарына і правая культура Беларусі // Спадчына. 1989. № 2. С. 52–54;; Конан, У. М. Скарына (Скарыніч) Францішак (Францыск; 1490?–1551?) // Асветнікі зямлі Беларускай : энцыкл. даведнік / рэдкал. : Г. П. Пашкоў [і інш.]. Мінск : БелЭн, 2001. С. 389–398.
6. Юхо, Я. А. Міхайла Цішкевіч (Міхалон Літвін) “Аб нормах татар, літоўцаў і масквіян” [Старонкі беларус. энцыкл.] // Польша. 1968. № 4. С. 251–252; Юхо, Я. А. Міхалон Літвін // Беларус. сав. энцыкл. : у 12 т. Мінск, 1974. Т. 7. С. 269.
7. Юхо, І. А. Уладзімір Пічэта [Старонкі беларус. энцыкл.] // Польша. 1967. № 5. С. 251–252; Юхо, И. А. Владимир Иванович Пичета – первый ректор Белорусского государственного университета // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 3, Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права. 1972. № 3. С. 18–22.
8. Юхо, Я. А. За вольнасць нашу і вашу: Тадэвуш Касцюшка. Мінск : Навука і тэхніка, 1990. 52 с. ; Юхо, Я. Хто такі Тадэвуш Касцюшка? // Наша слова (Мінск). 1993. № 3. С. 6; Юхо, Я. А.»Нарадзіўся я ліцьвінам. . .»: Тадэвуш Касцюшка / Я. А. Юхо, У. Емяльянчык. Мінск : Навука і тэхніка, 1994. 68 с. ; Юхо, Я. За вольнасць нашу і вашу [Тадэвуш Касцюшка] : урывак з нарыса / Я. Юхо / Бацькаўшчына : зб. гіст. літ. : для сярэд. і ст. шк. узросту / уклад., прадмова С. С. Панізніка. Мінск. : Юнацтва, 1994. С. 96–98. ; Юхо, Я. Наш нацыянальны герой [Т. Касцюшка, 1745–1817] // Сыны і пасынкі Беларусі: зб. нарысаў / С. В. Барыс, С. В. Тарасаў, Г. А. Ланеўскі [і інш.] ; уклад. С. В. Барыс. Мінск : Польша, 1996. С. 95–134. ; Юхо, Я. А. Касцюшка Андрэй Тадэвуш Банавентура (30. 11. 1745–15. 10. 1817) // Асветнікі зямлі Беларускай : энцыкл. даведнік / рэдкал. : Г. П. Пашкоў [і інш.]. Мінск : БелЭн, 2001. С. 218–223. ; Юхо Я. А. Палітычныя і прававыя погляды Андрэя Тадэвуша Банавентуры Касцюшкі // Беларусь і Тадэвуш Касцюшка: спадчына, час, здабыткі : матэрыялы Міжнар. семінара. Сустрэча другая, Мінск, 28–29 лістап. 2000 г. / Беларус. дзярж. ун-т; рэдкал. : Я. А. Юхо, К. І. Козак (адк. рэд.) [і інш.]. Мінск : НА РБ, 2002. С. 13–15. ; Юхо, Я. А. “Акты паўстання Касцюшкі” // Вялікае княства Літоўскае : энцыкл. : у 2 т. / Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : БелЭн, 2005. Т. 1 : Абаленскі–Кадэнцыя. С. 215.
9. Юхо, Я. А. Будучыня належыць Льву Толстому // Res Nova. 1997. № 1. С. 8–9. ; Юхо, И. А. Против насилия и террора: Л. Толстой о нравственности в искусстве // Всемирная литература. 2000. № 6. С. 148–165. ; Юхо, И. А. Критика политической системы царского самодержавия Львом Толстым // Конституционный процесс и развитие политической системы общества : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 17–18 окт. 2002 / Беларус. гос. ун-т ; редкол. : Г. А. Василевич (гл. ред.) [и др.]. Минск : ФУСТ БГУ, 2002. С. 152–154.
10. Юхо, Я. А. Статут і развіццё прававой думкі // Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 : Тэксты. Давед. Камент. / Беларус. Сав. Энцыкл. ; рэдкал. : І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. Мн. : БелСЭ, 1989. С. 28–38.

11. Сокол, С. Ф. Политическая и правовая мысль в Белоруссии XVI – первой половины XVII в. Минск: Наука и техника, 1984. 186 с.
12. Сокол, С. Ф. Социологическая и политическая мысль Белоруссии во второй половине XVI в. Минск, 1974. ; Сокол, С. Ф. История юридической науки Беларуси. Минск, 2000.
13. Сокол, С. Ф. Кароткі агляд гісторыі палітычнай і прававой думкі Беларусі (лекцыйны матэрыял). Магілёў : Абласная друкарня, 1999. 142 с.
14. Юхо, Я. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі: у 2 ч. Мінск: РІВШ БДУ, 2000. Ч. 1. 352 с. ; Юхо, Я. А. Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права Беларусі. Мінск: Універсітэцкае, 1992. 270 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОСМЫСЛЕНИЯ СУЩНОСТНЫХ ПАРАМЕТРОВ БЕЛОРУССКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

С. А. Калинин

*заведующий кафедрой теории и истории государства и права юридического факультета Белорусского
государственного университета, кандидат юридических наук, доцент,
Белорусский государственный университет, ул. Ленинградская, 8, 220030, г. Минск, Республика
Беларусь,
Kalinin@bsy.by*

В статье анализируется сущность исторической и современной белорусской государственности, которая рассматривается как постсоциалистическое полупериферийное национальное государство, возникшее в рамках сложных процессов развития новоевропейской государственности, порожденной цивилизацией Модерна и капиталистической мир-системой.

Ключевые слова: белорусская государственность; новоевропейская государственность; кризис современной государственности; методология теоретической юриспруденции.

CONCEPTUAL AND THEORETICAL ISSUES OF UNDERSTANDING OF THE ESSENTIAL PARAMETERS OF THE BELARUSIAN STATEHOOD

S. A. Kalinin

*Head of the Department of Theory and History of State and Law of the Law Faculty of the Belarusian State
University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Belarusian State University, 8, Leningradskaya Str., 220030, Minsk, Republic of Belarus
Kalinin@bsy.by*

The article analyzes the essence of the historical and modern Belarusian statehood, which is considered as a post-socialist semi-peripheral national state that emerged within the complex processes of development of New European statehood, generated by the Modern civilization and the capitalist world-system.

Keywords: Belarusian statehood; New European statehood; crisis of modern statehood; methodology of theoretical jurisprudence.

Стоящая перед теоретической юриспруденцией проблема адекватного изучения современного финального кризиса капиталистической мир-системы и поиска Республикой Беларусь путей выхода из него, в том числе в рамках конституционной реформы, требует переосмысления устоявшихся концептов и понятий, одним из которых является государство. Так, содержательно-динамическая природа оказывается вне анализа при использовании формально-статического подхода, описывающего государство в качестве суверенной обладающей монополией на насилие (принуждение) политической организации, объединяющей население определенной территории.